

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE DIN BUCUREȘTI

ȘCOALA DOCTORALĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

Nomadaptare

rezumat

coordonator: Prof. Univ. Dr. Ruxandra Demetrescu

candidat: Daniel Nicolae Djamo

Teza de față pune sub semnul întrebării reușita realei integrări, planând asupra adaptării emigranților români în țările vest-europene. Totodată, nu ignoră celelalte nații ce exportă forță de muncă în vest, dezbătând efectele globalizării.

Maurice Blanchot întreba în „La Communauté inavouable”¹ (1983) dacă e posibilă - și dacă da, sub ce formă? – nașterea unei comunități ce poate funcționa ca un organism zdravăn, bine încheșat. Din păcate a uitat să ofere răspunsuri.

Studiul meu a început în 2011, când a început să mă roadă un gând: se pot oare adapta cu adevărat oamenii într-un alt spațiu, străin de al lor? Dacă am smulge un om din propriul habitat, se poate adapta într-un altul sau se va simți ca un tigrul bengalez în grădina zoologică de la Băneasa? Cum te poți adapta realmente într-o altă cultură, cu care nu găsești puncte tangente? Am început să mă gândesc la chinezii și la indienii ce trăiesc în Franța sau Anglia. M-am întrebat dacă nu cumva ajung să își construiască propriile țări în interiorul teritoriului adoptiv, o țară ce rămâne predominant chineză/indiană.

„Leviathanul”² lui Hobbes (1651) discută despre o altă formă de adaptare, dezbătând contractul social, prin care oamenii renunță la o parte din drepturile lor în favoarea suveranilor, părăsind sălbăticia unde e valabilă doar sintagma „homo homini lupus” (omul e lup cu semenii săi).

Migrația va reprezenta o bună vreme pentru România o palmă, un simbol al neputinței, mărturia unei perioade de tranziție. Mama mea a plecat în 2007 în străinătate, pentru a deschide un cabinet medical într-un spațiu submedicalizat, în Loiret. În 2014 a obținut cetățenia franceză.

Atitudinea cetățenilor vestici privind valurile nesfârșite de trupuri ce vroiau să le înghită malurile a fost, încă de la început, una circumspectă. În timp, circumspecția s-a transformat în iritare. Iritarea s-a transformat într-un conflict mut, despre care se încearcă să nu se verbalizeze. Cum se întâmplă când ai o problemă medicală delicată. Reacția a pornit de la teama de pierdere a identității, de disipare a propriei culturi într-

1. M. Blanchot, *La Communauté inavouable*, Editions de Minuit, 1996, pp. 22-26.

2. T. Hobbes, *Leviathan*, Penguin Books, 1981, pp. 80-98.

o masă amorfă (privind-o de la distanță) și mult prea amestecată (privind-o la microscop).

Conflictele par conexe naturii umane. Natura umană, conform Hannei Arendt³, e distinctă condiției umane. Așadar, dacă ar fi să extirpăm actualul și să îl grefăm unui spațiu străin celui actual, nu am observa schimbări ale naturii, ci doar ale condiției umane, demonstrând adaptabilitatea. Identitatea și dorința de a aparține unui grup e definitorie hominidelor. Problemele iscate în urma teritorializării spațiului disponibil nu își pot găsi vreun remediu, însă pot fi atenuate, exersându-ne viața contemplativă (Arendt).

Migrația, văzută ca fenomen definitoriu perioadei postdecembriste, a fost tratată de numeroși artiști. Unul dintre aceștia e Alexandra Croitoru. Lucrarea „Immigrant” propunea utilizarea unor banderole pe care să fie înscris „imigrant”, la intrarea în alte spații, aidoma stelei lui David, trecută pe hainele evreilor în Germania lui Hitler. Atitudinea critică a artistei a fost mânăta de felul în care receptăm și suntem receptați, parabolizând delimitările teritoriale.

Croitoru și-a menținut interesul față de felul în care sunt priviți românii în afară prin hașurarea mitului „românul-cerșetor, care e cam infractor”, în seria „ROM_“⁴, din 2004. Artista⁴ a purtat în multe dintre călătoriile sale o cagulă tricotată în culorile steagului românesc. Cagula e, în sine, încărcată de înțelesuri. Poate fi văzută ca o marcă înregistrată a infractorului, ca o formă de uniformizare a masei de muncitori plecați la cules de fructe, dar și ca o modalitate de a ne ascunde chipul - rușinați de stigmatul de a fi „român”, dar acceptându-ne naționalitatea.

Interesat de fenomenul migrației, am început să mă documentez. Am citit zeci de articole legate de Franța și de felul în care se simt senegalezii – ce nu reușesc să-și spele stigmatul – am aprofundat problemele minorității rome, mânăta de ideea supra-punerii imaginii românilor cu cea a rromilor. Ajungem să resimțim persecuțiile comunității rome din spațiul românesc, devenind în ochii multor occidentali niște rromi în comunitatea europeană – fapt parțial explicabil, dar moralmente injust. M-a intere-

3. H. Arendt, *Condition de l'homme moderne*, Calmann-Lévy, coll. Pocket Agora, 1983, pp. 35-56,

4. S. Schnadt, *The Gender Battles of Alexandra Croitoru*, <https://www.kcet.org/shows/artbound/the-gender-battles-of-alexandra-croitoru>

sat să aflu felul în care e receptată comunitatea noastră în spațiul francez și mecanismul care a creat „monstrul”.

În 2011 am plecat la Paris, beneficiind de o rezidență artistică de o lună oferită de Institutul Cultural Român. Înainte de a pleca, m-am întâlnit cu domnul Iosif Kiraly. Motivul întâlnirii a fost alimentat de dorința de a-i prezenta ceea ce îmi doream să fac acolo, spre a-i cere o cântărire a gândurilor mele. Dânsul a părut interesat de adaptare, dar, în special, de vidul lăsat acasă. Profesorul Kiraly a conturat o nouă problemă în ochii mei – efectul asupra comunității, asupra satelor a căror locuitori (tineri, de obicei) pleacă aproape cu toții în Spania sau Italia.

Cât am stat la Paris am reușit să vorbesc cu 200 de imigranți români și moldoveni, dar și de alte naționalități (chinezi, senegalezi, vietnamezi, tailandezi, algerieni). Dintre conaționali, doar 50 mi-au permis să îi înregistrez pe reportofon și în jur de 40 mi-au oferit datele de contact de acasă.

Fiind atras în special de situația românilor, am stat zilnic în fața consulatului României din Rue de l'Exposition, căutând conaționali veniți pentru a-și rezolva problemele. Interviebam de dimineață – de la 9 până la 12.30, iar apoi mergeam 'la vânătoare'. Mulți se temeau să fie înregistrați și nu vroiau să ofere detalii, întrucât fie nu aveau permis de muncă, fie nu aveau dreptul de a sta pentru o perioadă îndelungată (anumiți moldoveni). Alții erau rușinați de faptul că nu răzbiseră și că nu aveau o slujbă trăsnet. Nu ar fi vrut să se știe despre ei că muncesc la negru. Mai erau și personaje care aveau activități criminale.

Teza mea propune să evidențieze golul pe care aceștia îl lasă în propriile vieți, acasă. Am studiat cazul comunei Certeze, din Oaș, unde pruncii ajung să fie crescuți de bunici, devenind orfani la un nivel psihologic. Comune și sate întregi sunt văduvite de locuitori. Singurii rămași sunt pruncii celor plecați și bătrânii.

Dimensiunea problemei nu pare, însă, a înghiți malurile statelor adoptive. S-a întesit numărul mișcărilor nationalist-extremiste în țări ca Olanda, Belgia, Franța, Anglia și Germania. Nu e de ignorat nici evenimentul petrecut în Norvegia. Oare nu există o problemă de absorbție a celulelor străine? Pare că sistemele imunitare statale (europene) au dezvoltat anticorpi.

Prima generație de imigranți este mai mereu una sacrificată. Un bun exemplu îl constituie popoarele nordafricane sau arabe care vin în spațiul vesteuropean. Firește, aceste culturi nu se vor putea îngemăna cu ușurință culturii din spațiul în care ajunge de la primul rând de oameni care sosește acolo. Trebuie să se ceară una sau două generații. Cea dintâi cu greu s-ar putea simți ca acasă. Descoperă un spațiu nou, față de care sunt străini cultural și ajung să-și simtă urmările sosirii. Văd că sunt invazivi într-un spațiu ce ar trebui să fie capabil să și adopte, nu doar să respingă, în ciuda similitudinii cu corpul uman. Un trup va respinge întotdeauna celulele străine introduse.

În urma studiului făcut în Franța, dintre 200 de români, mai mult de 140 vin din partea vestică a țării. Majoritatea vin din județele Satu Mare și Baia Mare – în jur de 60% dintre ei, aproximativ 10% din zona Sucevei, iar restul de 30% din restul județelor.

Cu siguranța studiul pe care l-am încropit amatoricește nu va putea sta în picioare vreodată, însă am rămas uimit de rezultatul hărții migraționale a României – de ce 60% dintre români vin din județele nord-vestice? Să fie apropierea de vest răspunsul? Cred că am găsit un soi de răspuns în urma unor discuții purtate cu muncitori din Nantes și Lyon. Ei mi-au spus că primii români plecați la muncă după 1990 au venit din vestul țării. Aceștia au găsit de lucru în domeniul construcțiilor și, cu timpul, au venit acolo cu familiile. Între timp, și-au adus rudele și prietenii. Mulți români au strâns bani și și-au deschis, după ceva vreme, propriile afaceri, angajând numai români pe care îi cunoșteau. Vorbim așadar despre întregi echipe de muncitori numai din România.

În septembrie 2011 am plecat pe cont propriu la Londra, unde mi-am continuat pașii. Am vorbit cu aproape 20 de români, intervievând și fotografiind. Acolo am aflat că sunt destui de mulți hoți de mașini din România, Moldova și Polonia. Vizitând un service auto din nordul Londrei, în apropiere de New Southgate, am aflat că era o întreagă echipă de români care se ocupa cu dezamblarea mașinilor furate.

Condiția imigrantului a fost pe deplin dezbătută în cadrul expoziției itinerante „Where do we migrate to?” din 2012, coordonată de Niels Van Tomme⁵. Lucrările

6. N. Van Tomme, *Where Do We Migrate To?*, Center for Art, Design and Visual Culture, Baltimore, 2012, pp.4-9.

reuşeau să depăşească barierele limbajului, subliniind diverse probleme întâmpinate de cei care caută adopția într-o altă țară și căutând soluții, utilizând o voce care e pe înțelesul tuturor: arta vizuală. Cei 19 expozanți au căutat să înțeleagă și să facă înțeles termenul de „casă”. „Go Home” era mesajul videoului „Homecoming”⁶ al lui Brendan Fernandes, ce prezenta un leu care rage, păstrând îndemnul în subtitlu, ce reprezenta o trimitere directă la reacția postbelică a Europei privind ocupația americanilor: „Yankees, go home!”. Dezbaterea noțiunii de casă ne face să ne întrebăm dacă nu cumva casa a abandonat locatarul, și nu locatarul casa.

Un neon prezentând un text în arabă întâmpina vizitatorii la intrarea în galerie, aparținându-i franțuzoaicei Claire Fontaine. Desenul scrisului se putea traduce în „străini pretutindeni”. Neonul a luminat în cadrul a numeroase evenimente din 2005 încoace, în nenumărate țări, schimbând limba în care este scris mesajul cu prilejul fiecărei prezentări. Cu toate acestea, vorbele nu au fost niciodată trecute în limba engleză.

Vito Acconci a comprimat mesajul expoziției cu „Mobile Linear City”⁷ (1991), o instalație ce prezenta un camion-casă, ce aduna șase case mobile. Transportând înseși casele (ce pot deveni sat sau oraș), mișcând stabilul, Acconci frânge identitatea, ideea de a aparține unui loc anume, de a putea fi suprapus unui spațiu.

„Nomadaptare” își propune să descopere cum își privesc emigranții plecarea și depărtarea de familie, axându-se pe plecarea cetățenilor români în spațiul francez. Totodată, studiază cazul integrării cetățenilor francezi ce provin din lumea arabă.

Cercetarea caută, totodată, să înțeleagă ce se va întâmpla cu generația crescută fără părinți alături, urmărind evoluția pruncilor în adolescență. Majoritatea celor ce apucă calea vestului spun că au făcut-o pentru a da o șansă copiilor lor. Românii nu mai pot să creadă într-o îmbunătățire a traiului – sau poate că au uitat să creadă. Proiectul se mulează pe toate straturile acestei situații devenită problemă socială – referindu-ne la comunitate, familie și evoluție, la spațiul golit, la ceea ce rămâne în urma plecărilor și la ce se întâmplă cu golul rămas.

7. B. Fernandes, *Homecoming*, lucrare video, 2011, <https://vimeo.com/40701352>

8. V. Acconci, <http://museumarteutil.net/projects/mobile-linear-city/>

Proiectul e axat pe studierea vacuităților: cea de natură culturală, apoi cea sentimentală, urmată de cea psihologică, iar în final de cea fizică (golirea comunităților).

Teza mea propune o imersiune în viața imigranților și o înțelegere a delimitărilor teritoriale. Totodată, încearcă să surprindă motivele reale ale plecării. Demersul ales plasează studiul în intersecția socio-antropologiei cu filmul (aidoma peliculelor lui Jean Rouch – spre exemplu „Les Maîtres Fous”) și instalația, ce dorește să cartografieze migrația și efectele acesteia.

Prin lucrările artistice dezvoltate în paralel cu studiul, am căutat înțelegerea statului de acceptat într-o comunitate, de parte exterioară ce poate deveni sau nu integrantă unui grup, dezbătând dacă e posibilă sau nu asimilarea. Lucrarea de față prezintă subiectiv (nu cred în obiectivitate) cercetarea pe care am avut-o între 2011 și 2018.

Transpunerea în mulajul artelor vizuale a fost realizată prin îmbinarea instalației cu fotografia, filmul, instalația de sunet și internetul. Putem spune că „Nomadaptare” e un proiect cât se poate de *mixed media*. Am înregistrat multe discuții prietenești, dar am cunoscut și oameni pe care nu mi-aș fi dorit să îi fi întâlnit vreodată.

În 2010 am aflat (oarecum întâmplător) despre construcțiile grandioase din Certeze. Evenimentul s-a datorat albumului „Mândrie și beton” al lui Petruț Călinescu, a unei multitudini de reportaje TV și a unei serii de fotografii a Larisei Sitar.

Timpul a trecut, iar imaginea comunei Certeze s-a șters din mintea mea. Din nou întâmplător, într-o ședere scurtă la București, în toamna lui 2014 am cunoscut-o pe Oana Popan, o masterandă a secției Pictură din cadrul Universității Naționale de Arte din București. Aceasta mi-a cerut sfatul, dorind să transforme o dubă într-o cameră obscură. Plănuia să documenteze pe pânză drumul dintre București și Baia Mare, pictând imaginile întoarse din interior, în camera obscură. Am discutat o vreme despre nordul țării, despre Certeze și despre „Mândrie și beton”. În final am stabilit să facem un film despre Certeze, propunându-mi s-o urmez în timpul realizării proiectului ei. Astfel, ea urma să-și execute picturile, iar eu aș fi lucrat la un film despre Certeze.

În iarna lui 2015 am purces alături de Oana în căutarea unui inorog. Documentarul „Căutându-l pe Patrick” își propunea să-l caute pe Patrick Dorle, personaj de

legendă în acele locuri și să înțeleagă motivul construirii caselor-palat din nordul țării. Aflasem despre domnul Patrick din reportaje TV. Se pare că acesta era stabilit în Franța, unde devenise milionar încă de când era tânăr. Avea 36 de ani în momentul în care am început filmările. Domnul Dorle plecase de tânăr în străinătăți și izbutise să strângă bani, chibzuindu-și fiecare leu până când și-a deschis propria afacere în domeniul construcțiilor. Își adusese muncitori români în Franța, în mare măsură oșeni. Majoritatea certezenilor plecaseră în hexagon. Acest lucru se lega, astfel, de cercetarea mea doctorală.

Filmul nostru își propunea să caute vedeta oșeană, cu șanse minime de a-l găsi, la fel cu nici Godot nu apare în piesa lui Samuel Beckett. Patrick devine în documentar un personaj colectiv, comuna Certeze însăși, mânată de dorința de reușită a omului simplu.

Patrick Dorle reprezintă încarnarea succesului pentru cei proveniți din Oaș Negrești și Certeze. „Are și Ferrari”, ne spunea un localnic. E un personaj de legendă. Astfel, o legendă nu putea apărea în filmul meu. Cum nici un licorn nu apare vreodată. Doar auzi cum că cineva ar fi văzut unul. Totodată, domnul Dorle era stabilit în Franța. Acasă avea doar palatul și o bază sportivă construită pentru tineretul comunei.

E de înțeles că mai toți visam să fim prinți sau prințese. Și poate încă visăm, fără a ne da conștient seama de asta... Mă gândeam pe când aveam vreo opt ani că alegerea de a fi prinț sau prințesă a multor copii e una firească. Rar auzeam copii ce visau să fie regi sau regine. A fi monarh, cu responsabilități majore, fiind forțat să hotărăști traiul și direcția unei națiuni înseamnă că ești nevoit să ghidezi o masă de oameni și să iei decizii nu tot timpul ușoare. Așa ceva nu ne dorim când suntem copii. Să conduci e dificil.

A fi prinț sau prințesă e un dat. Până și dictatura comunistă din Coreea de Nord a continuat arhaicul spirit monarhic, propagând ideea că liderii ei s-ar fi născut fie în munți, dintr-un răsărit de soare, fie s-ar fi ivit din spuma mării și ar fi deprins ulterior limbajul delfinilor. Liderii comuniști au dorit să fie speciali, au ajuns până într-acolo încât să le insufle supușilor ideea că aceștia nu evacuează din intestin materiile fecale. Au vrut să transmită (oarecum subliminal) că sunt unici și că populația nord coreeană ar trebui să fie recunoscătoare că îi are în preajmă. Toate acestea într-un

comunism atroce. E vizibil că oamenii de acolo au înțeles greșit marxism-leninismul (dacă ar putea fi înțeles altfel decât utopic).

E normal că pruncii visează să fie prinți sau prințese, întrucât se cufundă într-o aură a regalității fără a fi forțați să presteze servicii dificil de manageriat și fără a intra în jocul politicului (sau cât poate înțelege un școlar din toate acestea). Ești fiica cuiva puternic, strălucitor (poate nu foarte strălucit) și ai dreptul să locuiești într-un castel. În timp, într-un viitor imprecis – dar cu siguranță îndepărtat – vei avea responsabilități. Vorbim despre trecerea de la adolescență la maturitate (poate fi vorba și de o adolescență actată chiar la patruzeci și ceva de ani). A dori să fii prinț(esă) e o metaforă a copilăriei: o încercare de a ne rupe de ceea ce ne înconjoară, încă visând la adolescență, dar păstrând în minte posibila viitoare responsabilizare a proiecției noastre despre noi înșine.

Continuând, e normal ca țăranii cu palmele umflate de la sapă și topor să se viseze capete încoronate și să-și creeze propriile palate în băătăură, aducând într-un fel un omagiu casei părintești. Astfel, oșeanul cu vilă mare își acordă singur titlul nobiliar, la fel cum Napoleon își pune singur coroana pe cap la data de 2 decembrie 1804, refuzând tradiția prin care liderul bisericii catolice era cel care media legătura dintre divinitate și conducător. Papa Pius al VII-lea a fost nevoit să respecte alegerea lui Bonaparte. Gestul lui Napoleon e încă și acum învăluit în mister, dând naștere unui mănunchi de interpretări (câteva dintre acestea nu merită nici măcar a fi menționate, și cu atât mai puțin scrise într-o lucrare de cercetare). Eu unul aleg să privesc refuzul celui ce devenea împărat ca o rupere de tradiția caselor regale, ce se vedeau a fi unse de Dumnezeu pe Pământ. Napoleon se încoronează de unul singur, ilustrând că a ajuns acolo prin propriile-i merite și prin dorința poporului, rupându-se de tradiția catolică și de înțelegerea că devii conducător pentru că cineva de sus hotărăște asta. De altfel, a păstrat linia de gândire a revoluției de la 1789, în ciuda câtorva excese ce au urmat urcării sale pe tron.

Țăranul din Certeze își ridică propriul regat ridicând case pentru alții la Paris și curățând toaletele unor hoteluri din sudul Marsiliei. Poate că își face un palat pe care nu apucă să-l ocupe, la fel cum Francisc I avea să construiască imensul castel Chambord, în care nu avea să locuiască. Castelul de pe Valea Loarei avea să devină o clădire-simbol a Franței, care îmbină cu succes arhitectura renescentistă franceză cu

arhitectura medievală a locului. Nu a apucat să fie vreodată terminată cu totul și e la fel de puțin folositoare cum e Casa Poporului. Cu toate acestea, Francisc I a ridicat un castel cât un munte doar pentru a-i servi ca loc de vânătoare – nu pentru a îl folosi în scopuri administrative. Această structură nu face decât să intensifice aura supraumană a regelui Franței. Castelul, la a cărui construcție și-a adus aportul și Leonardo da Vinci, e cel mai mare mare apărut la malul Loarei.

Oșenii ridică în continuare case în locuri retrase din Nord-Vestul României, fără a ști cu certitudine dacă se vor întoarce vreodată. Valoarea imobiliară a investiției nu e justificată la o primă citire. Uneori mor tineri, muncind în construcții. Nu apucă să își vadă pruncii crescând lângă ei și își văd rudele rar. Cu toate astea, palatele apar. Mă întreb cât la sută dintre casele acestea sunt făcute (în mod onest, nu declarativ) pentru ei înșiși și cât pentru trecători sau vecini.

Am avut șansa de discuta pe durata filmărilor cu domnul Remus Ilie Vârnav, fostul director al Muzeului Țării Oașului din Negrești-Oaș. Către finalul întâlnirii mele cu dânsul am avut un schimb de interesant de replici. Nu voi concluziona steril, căutând să reduc la o formulă menită să explice construcția interioară a celui plecat, deoarece am realizat că vorbim despre o paletă întreagă de griuri. Am plecat din Certeze cu mai multe întrebări decât am izbutit să culeg răspunsuri. Am reușit să înțeleg că știu mult mai puține lucruri decât îmi imaginam.

Pe durata filmării documentarului am întâlnit oameni modești și frumoși, ce au trezit în mine o bucurie de a-i fi întâlnit. Am iubit mereu ruralul, cele mai frumoase amintiri fiindu-mi strâns legate de Ștefănești-Argeș și de Provița de Sus.

Mă simt privilegiat că am putut cunoaște personajele filmului meu documentar și ale cercetării de față. Vreau să cred că vilele din Certeze nu ilustrează atât de mult construcția interioară a celor ce le posedă, ci mai degrabă subliniază slăbiciunile și temerile oșenilor.

Poate că aceste case mari cât niște fortărețe, cu porți grele și bine ferecate, caută să-și protejeze proprietarii de temerile lor: de a părea țărani fără școală și săraci, de a fi inferiori față de vecini din punct de vedere economic. Poate fi și o teamă de a părea rurali în sine. M-am gândit că ei se zbat să se rupă cu totul de ruralitate prin grefarea unor vile în mediul acela. Așa încât și-au acordat singuri titluri nobiliare,

cumpărând teren și ridicând palate ai domoștilor unor negustori francezi și nemți, ce obișnuiau să cumpere titluri nobiliare de la conți și duci scăpătați, în secolele trecute.

Localnicii comunei s-au autointitulat conți ai Certezei și s-au zbatut să transforme o bățatură într-un mic Versailles. E demn de apreciat efortul dânșilor și investiția de milioane de euro făcută. Certeze mă duce cu gândul la catedrala Notre Dame de Chartres, construită la 90 de kilometri de Paris între secolele XII și XIII. Toată comuna Chartres a plătit generații de-a rândul căruțe de bani pentru a ridica o clădire imensă, ce aproape că-l atingea pe Dumnezeu. Această catedrală avea să le pună bățătura pe harta lumii catolice europene.

Aleg să închei redând în întregime finalul discuției mele cu fostul director al instituției care a căutat să înțeleagă parcursul și dezvoltarea localnicilor din Oaș de când au fost documentate întâile sate:

„Ținând cont de faptul că efectuăm înregistrarea asta la muzeul Țării Oașului, înconjuțați de casele astea frumoase, care au o poveste a lor și că am apucat să ne cunoaștem cât de cât, cum ați cataloga gestul celor care aleg să abandoneze clădirile vechi, ajungând să construiască în locul acestora coloși din beton?” (subsemnatul)

„Cred că sunt ultimul care condamnă. Nu poți să-i judeci... Ideal ar fi fost să fi avut un proces cumva îndrumat. Și, de fapt, statul român a avut mereu mijloacele necesare susținerii unei îndrumări... Problema e că mijloacele astea au fost văzute ca fiind coercitive.

Să fi avut niște arhitecți care să le fi dat sfaturi... Să vadă cum pot construi... Trecerea s-a făcut mai repede decât în alte zone.

În trecut, ca profesor, am vizitat case asemănătoare acestora din muzeul Țării Oașului. Am fost cu recensământul populației în case bicelulare, locuite de către cinci persoane. Dar te loveai de unele situații în care locuiau 12 în același tip de clădire. Cum?... Nu mă întrebați... Dormeau pe cuptor, pe laviță, pe paturi... Într-o singură camera, chiar în casele alcătuite din trei încăperi - că una era tinda și alta era camera...

E foarte interesant că o gospodărie țărănească obișnuia să fie judecată în funcție de construcțiile anexe... Și asta nu numai aici... Starea socială, puterea eco-

nomică nu se vedea ca acum – după mărimea casei, ci după numărul și mărimea construcțiilor anexe, gospodărești... Șură, grajd – sau poiată, cum îi spuneau aici...

Asta ar fi tot... Astea sunt schimbările pe care le-am văzut... N-am scris despre acest subiect nimic, însă poate o voi face. Poate o să apuc... Vă dați seama? Noi eram aici doar doi muzeografi, iar consilierii locali se plâneau: „Ce caută doi muzeografi la muzeul Țării Oașului?” Atâția oameni la muzeul ăsta... Eram doi...” (Remus Ilie Vârnav, fostul director al Muzeului Țării Oașului, din Negrești-Oaș)

„Dumneavoastră care credeți că va fi viitorul comunei Certeze? Va continua să existe, în ciuda depopulării masive?” (subsemnatul)

„Nu am discutat cu nimeni asta, dar dacă e să mă gândesc acum: se va uni probabil cu Negreștiul, cum a făcut și Vama. Certeze vine înspre Negrești. Se tot construiesc case... Se va crea un oraș... Nu știu cât de mare...”

Bixadul, Certeze, Huta, toate astea se vor uni. Certeze va fi un cartier al Negreștiului.” (Remus Ilie Vârnav)

„Dar de cine va fi populat?” (subsemnatul)

„De... Da... Asta e o întrebare bună... Nu m-am gândit la asta...” (Remus Ilie Vârnav)

Bibliografia rezumatului tezei

- 1) M. Blanchot, *La Communauté inavouable*, Editions de Minuit, 1996
- 2) T. Hobbes, *Leviathan*, Penguin Books, 1981
- 3) H. Arendt, *Condition de l'homme moderne*, Calmann-Lévy, coll. Pocket Agora, 1983
- 4) S. Schnadt, *The Gender Battles of Alexandra Croitoru*, <https://www.kcet.org/shows/artbound/the-gender-battles-of-alexandra-croitoru>
- 5) N. Van Tomme, *Where Do We Migrate To?*, Center for Art, Design and Visual Culture, Baltimore, 2012
- 6) V. Acconci, <http://museumarteutil.net/projects/mobile-linear-city/>

Bibliografia completă a lucrării de doctorat

- 1) D. Bidney – *Theoretical Anthropology*, Transaction Publishers, ediția a doua, 1995
- 2) E. Durkheim – *Diviziunea Muncii Sociale*, editura Antet, 2008
- 3) G. Bataille – *Partea blestemată*, editura Art, 2008
- 4) M. Mauss – *Eseu despre dar*, editura Polirom, 1997
- 5) D. Graeber – *Toward an Anthropological Theory of Value – The False Coin of Our Dreams*, Palgrave, New York, 2001
- 6) C. Bell și V. Napoleon – *First Nations Cultural Heritage and Law – Case studies, Voices, and Perspectives*, UBC Press – The University of British Columbia, Vancouver, 2008
- 7) B. Malinowski – *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, Oxford University Press, cea de-a doua ediție, 1961
- 8) B. Malinowski – *Argonauts of the Western Pacific*, Benediction Classics, 2010
- 9) C. Kluckhohn – *Mirror for Man*, McGraw-Hill, 1959
- 10) B. Malinowski – *The Dynamics of Culture Change*, Yale University Press, New Haven, 1945
- 11) M. Todorova, A. Dimou și S. Troebst – *Remembering communism: private and public recollections of lived experience in Southeast Europe*, Central Europe University Press, Budapest, Hungary 2014
- 12) S. și A. De-Shalit – *Communitarianism and Individualism*, Oxford University Press, Oxford, UK, 1992

- 13) B. Kaya – *Une Europe en évolution. Les flux migratoire au 20e siècle*, Consiliul Europei, 2012
- 14) Înalțul Consiliul al Integrării – *La France sait-elle encore intégrer les immigrants? Les élus issus de l'immigration dans les conseils régionaux (2004-2010)*, La documentation Française, Collection des rapports officiels, 2011
- 15) G. D'Amato – *Vom Ausländer zum Bürger. Der Streit um die politische Integration von Einwanderern in Deutschland, Frankreich und der Schweiz*, LIT Verlag Münster, Münster, 2005
- 16) M. Blanchot – *La Communauté inavouable*, Editions de Minuit, 1996
- 17) I. Kant – *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, 1996
- 18) T. Hobbes – *Leviathan*, Penguin Books, 1981
- 19) M. Foucault - *Altfel de spații - Dits et Écrits*, Gallimard, vol.4, pp. 752-763, Paris, 1994
- 20) D. Djamo – *Digomul – studiu asupra virtualizării umanului și umanizării virtualului*, lucrare de disertație – Masterul de Fotografie și Imagine dinamică, UNARTE, 2011
- 21) H. Arendt – *Condition de l'homme moderne*, Calmann-Lévy, coll. Pocket Agora, 1983
- 22) E. Schäfer – *Geheimnis Tibet*, pp. 7-21, Bruckmann, München, 1943
- 23) I. Engelhardt – *Nazis of Tibet: A Twentieth Century Myth*, pp. 60-79, ed. Monica Esposito, 2008
- 24) I. M. de Apșa – *Istoria Comitatului Maramureș - Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Tipografia lui Mayer și Berger, 1900
- 25) I. Kershaw, *Hitler: A Biography*. New York, W. W. Norton & Company, 2008
- 26) J. Taylor, *Ductor Dubitantium*, p. 8, 1660

27) L. Dukagjini și S. Gjecov, *Kanuni I LEKË DUKAGJINI: The Code of Leke Dukagjini*, Gjonlekaj Pub Co, 1989

28) M. Luther, *Wider die Mordischen und Reubischen Rotten der Bawren (RO: Împotriva hoardelor de țărani criminali și hoți)*, 1525

<https://www.checkluther.com/wp-content/uploads/1525-Wider-die-r%C3%A4uberischen-und-m%C3%B6rderischen-Rotten-der-Bauern.pdf>

29) Constituția Franței, 4 octombrie 1958

30) N. Van Tomme - *Where Do We Migrate To?*, Center for Art, Design and Visual Culture, pp. 4-9, Center for Art, Design and Visual Culture, Baltimore, 2012

Articole:

- 1) L. Jospin – articolul *L'opposition dénonce la "triple faute"*, Creil: Jospin "invité" par les enseignants, La Voix de l'islam ne défilera pas, Lang d'accord avec le ministre de l'Éducation, Le Quotidien de Paris, Paris, Franța, 5 noiembrie 1989
- 2) articolul *Le foulard de Fatima*, L'Humanité, 5 octobrie 1989, Franța
- 3) The Daily Telegraph online, Londra, 19 iunie 2009
- 4) The Daily Telegraph online, Londra, 22 iunie 2009
- 5) interviul luat de către Ileana Pintilie lui Iosif Kiraly, ARTMargins online, 20 ianuarie 2009
- 6) preluarea textului din difuzarea televizată a CNN, 15 septembrie 2010
- 7) publicația online a Palais de la Porte Dorée - Musée de l'histoire de l'immigration, <http://www.histoire-immigration.fr>
- 8) OCDE, 2012, indicatorii OCDE privind integrarea imigranților, pagina 4, publicația online http://reseau-lcd-ecole.ens-lyon.fr/IMG/article_PDF/Trouver-ses-marques-Les_a31.pdf
- 9) OCDE, 2008, perspective ale angajării, pagina 164, publicația online <http://www.nbbmuseum.be/doc/seminar2010/nl/bibliografie/kansengroepen/ocde2008.pdf>
- 10) Charlie Hebdo nr.1207, 9 septembrie 2015
- 11) Charlie Hebdo, nr. 1178, 13 ianuarie 2015
- 12) Charlie Hebdo nr.1011, 2 noiembrie 2011

- 13) Charlie Hebdo nr.1057, 19 septembrie 2012
- 14) A. Tănăsescu, BIEFF 2014 <http://bieff.ro/ro/2014/filme/storm-coming>
- 15) Juriul BIEFF 2014 <http://bieff.ro/ro/node/249>
- 16) Charlie Hebdo no.1099, 10 iulie 2013
- 17) A. Muffat-es-Jacques – *JR - Project Face 2 Face*,
<https://brouillonsdeculture.wordpress.com/2011/07/17/jr-project-face-2-face/>
- 19) B. Fernandes – *Homecoming*, lucrare video, 2011, <https://vimeo.com/40701352>
- 20) V. Acconci – <http://museumartutil.net/projects/mobile-linear-city/>
- 21) S. Schnadt – *The Gender Battles of Alexandra Croitoru*,
<https://www.kcet.org/shows/artbound/the-gender-battles-of-alexandra-croitoru>

Mulțumiri:

2017 ARCUS Project Artist-in-Residence Program, ARCUS Project, Agenția pentru cultură a Guvernului Japoniei, prefectura regiunii Ibaraki și primăria din Moriya (cu sprijinul muzeului de artă contemporană Mori), Moriya, Japonia

2017 Künstlerhaus Dortmund Artist-in-Residence Program, Stadt Dortmund Kulturbüro, Stadt Dortmund Kulturbetriebe și Sparkasse Dortmund, Dortmund, Germania

2017 Serlachius Museums Residence Program, muzeele Serlachius, Mänttä, Finlanda

2017 DAS - Digital Arts Studios International Residency, Digital Arts Studios Belfast și Arts Council Northern Ireland, Belfast, Irlanda de Nord

2017 GuestRoomMaribor Artist Residency, Pekarna Magdalenske Mreže (PMM), Maribor, Slovenia – a doua participare

2016 Styria Artist-in-Residence Program, Das Land Steiermark, Austria

2016 Programul Odyssée al ACCR (Association des Centres Culturels de Rencontre), rezidență de artist-scriitor, Abbaye Royale de Saint Jean d'Angély, cu sprijinul ministerului Culturii și Comunicației din Franța, Saint Jean d'Angély, Franța

2016 Art OMI International Artist Residency program - Unlimit Art Fellowship, OMI International Arts Center, Ghent, New York, SUA

2016 AIR CELEIA (Celje Artist in Residence Program), Galerija Sodobne Umetnosti Celje - Celje Center for Contemporary Art, Celje, Slovenia

2016 GuestRoomMaribor Artist Residency, Pekarna Magdalenske Mreže (PMM), Maribor, Slovenia – prima participare

2015 Schloss Plüschow Artist-in-Residence, Schloss Plüschow - Mecklenburgisches Künstlerhaus, Plüschow, Germania

2015 Résidences Internationales aux Recollets, Institut Français & primăria din Paris (Ville de Paris), Paris, Franța

2015 Opekta Ateliers Köln, Kulturamt der Stadt Köln & RheinEnergieStiftung/Kultur, Köln, Germania

2014 Programul Artist-in-Residence al cancelariei Austriei, KulturKontakt Austria, Vienna, Austria

2014 bursa Constantin Brâncuși a Institutului Cultural Român, Cité Internationale des Arts, Paris, Franța

2014 RAVI - Residences ateliers Vivegnis International, primăria din Liège și federația Valonă, Liège, Belgia

2012 rezidența artistică Tokonoma – în timpul dOCUMENTA 13, Kassel, Germania

2012 rezidență artistică BEGEHUNGEN, Chemnitz, Germania

2011 rezidență artistică ICR Paris, ambasada României de la Paris, Franța